

ترسیم مؤلفه‌های زمینه‌ساز دولت باز در حقوق موضوعه ایران

فاطمه جنگجوی خلجان^۱، سیدحسین ملکوتی‌هشجین^۲، محمد مظهري^۳، آیت مولایی^۴

۳۵

دوره ۱۳، شماره ۳، پیاپی ۳۵
پاییز ۱۴۰۴

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت:
۱۴۰۲-۰۳-۰۴
تاریخ پذیرش:
۱۴۰۲-۱۰-۱۹
صص: ۵۷-۴۱

شابا چاپی: ۵۵۹۹-۲۳۲۲

رتبه علمی

ب

بررسی صحت گواهی در:
JOURNALS.MSRT.IR

چکیده

دولت باز مدل جدیدی از دولت‌های مدرن است، دولت باز از سه ستون تشکیل شده است: شفافیت، مشارکت و همکاری که همگی ارزش عمومی و شهروندی را افزایش می‌دهند. اما محرک‌های بیرونی مانند مسئولیت‌پذیری، مقررات، فناوری، پذیرش یا اعتماد به دولت نیز وجود دارند که بر دولت باز تأثیرگذارند. دولت‌های مختلف جهان بر اساس قوانین داخلی حاکم بر کشورشان به ارائه الگوی مطلوب دولت باز به منظور دستیابی به توسعه پرداختند. این پژوهش در صدد پاسخ به این سؤال است که: الگوی مطلوب دولت باز و مؤلفه‌های آن جهت پیشرفت نظام جمهوری اسلامی ایران کدام است؟ یافته‌های بدست آمده با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی و گردآوری یافته‌های کتابخانه‌ای بیانگر اینست که نمای دولت باز ج.ا.ایران دارای چندین مؤلفه می‌باشد که عبارتند از: ۱- اصول مختلف قانون اساسی ۲- قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات ۳- قانون برنامه پنج ساله ششم توسعه کشور، به عنوان سند بالادستی ۴- مصوبه کلیات طرح شفافیت قوای سه‌گانه ۵- مصوبه سیاست‌های کلی نظام ابلاغی از سوی رهبر.

واژگان کلیدی:

مؤلفه‌های زمینه‌ساز، شفافیت، دولت باز، حقوق موضوعه ایران، الگوی اسلامی ایرانی

۱. دانشجوی دکتری، حقوق عمومی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران

۲. استادیار، حقوق عمومی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران، (نویسنده مسئول)، malakooti@tabrizu.ac.ir

۳. استادیار، حقوق عمومی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران

۴. استادیار، حقوق عمومی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران

مقدمه و بیان مسئله

در دنیای پیشرفته امروزی سازمان‌ها برای حفظ موجودیت خود پیوسته باید نظاره‌گر عملکرد خود باشند تا هم عملکرد خود را بهبود بخشند و هم اعتماد مردم به خود را افزایش دهند. از جمله کارهایی که به حفظ موجودیت ارگان‌ها کمک می‌کند؛ شفافیت است. شفافیت سبب برقراری رقابت، تضمین برابری، پیشگیری از فساد و تحقق امنیت حقوقی می‌شود. تئوری ضرورت دولت باز و اینکه برای حصول به این تئوری چه مؤلفه‌های لازم است هدف اصلی این مقاله است چرا که پیاده‌کردن دولت باز در نظام ج.ا.ایران نیازمند عناصری هست که در این پژوهش ضمن اشاره به هشت مورد مهم، در ادامه سعی شده است با رسم شکل ارتباط بین مؤلفه‌ها بهتر نشان داده شود تا نهایتاً الگوی حاکمیت دولت باز را بر اساس یافته‌های حقوق موضوعه ارائه شود. از آنجائیکه تئوری دولت باز از شفافیت ناشی می‌شود به جهت افزایش ارتباطات درون‌مرزی و بین‌مرزی به عنوان مسئله روز مطرح است. این امر در سال‌های اخیر بطور جدی در دستور کار دولت‌ها قرار گرفته است و دولتمردان هوشمند نیروهای خود را در راه تحقق چنین شرایطی بسیج کرده‌اند و درصدد برآمده‌اند که فرآیندهای سیاسی، اقتصادی و اجتماعی را با کمک فناوری نوین ارتباطات و اطلاعات اصلاح کرده و از این طریق به شیوه کارآمدتری به ارائه خدمات به شهروندان پردازند. در حقیقت، بکارگیری و گسترش دولت باز غالباً در جهت انجام تغییرات در فرآیندهای دولتی نظیر تمرکززدایی، بهبود کارایی و اثربخشی است. هم‌اکنون، به علت فقدان یک شبکه الکترونیکی مناسب، ادارات دولتی دارای روابط بین سازمانی نیستند. مسئولین این سازمان‌ها چه بسا تنها عادت به مدیریت در حوزه درون سازمانی دارند و ارتباط بین سازمانهای مختلف را مشکلاتی برای خود می‌پندارند. عامل دگر رویه تصمیم‌گیری سلسله‌مراتبی است که به مشکلات مدیریتی دامن زده است. در یک نظام دولتی باز و پیاده شدن مؤلفه‌های آن و پیامد آن از جمله دولت الکترونیک موانع و حصارهای بین سازمانی برداشته شده و دولت از یک سیستم محصور و بسته به یک سیستم باز که در آن حرف اول را نوآفرینی و ابتکار می‌زند مبدل می‌شود. در این مقاله سعی شده است مسئله دولت باز که به منزله یک خط‌مشی در جهت تقویت شفافیت، مشارکت و همکاری در سرتاسر جهان در حال گسترش است، تبیین شود چرا که ترکیب واژگانی همچون «دولت شفاف و دولت باز» را در ادبیات علوم سیاسی، مجموعه تلاش‌های انجام یافته برای مردم سالاری می‌دانند که با آزادی بیان و تبیین عملکرد حاکمیتی و دسترسی مطلوب به داده‌ها برای شهروندان نمایان می‌شود (Lindstedt & Naurin, 2010:301-322). اطلاعاتی که دولت در اختیار مردم قرار می‌دهد از بنیادی‌ترین اقدامات دولت باز بشمار می‌رود که در آن مردم می‌توانند از حوزه مدیریتی و عملکرد دولت اطلاع حاصل نمایند. (مومن و همکاران، ۱۳۹۹: ۳۷) بطوریکه به دنبال پاسخگویی از یک طرف شاهد دستیابی سریع و مؤثر شهروندان به انواع خدمات و داده‌های دولتی و از طرف دیگر آماده‌سازی جهت همکاری و مشارکت شهروندان در بخش دولتی هستیم که در نتیجه آن، کشورهای بسیاری به رویکردی مدرن در عرضه خدمات الکترونیک با رهاسازی و مستقل کردن داده پرداخته‌اند که با عنوان «سکوه‌های چندسطحی دولت باز» معرفی می‌شوند که این سکوه‌های چندوجهی در عرصه دولت شامل سکوه‌های داده باز و سکوه‌های که عرضه‌کننده خدمات نرم‌افزاری و سخت‌افزاری هستند که پایه حمایت‌کننده از جریانات اداری‌اند و نیز شامل سکوه‌های بسط‌دهنده خدمات دولت الکترونیکی هستند. (Oracle, 2012: 1-10) در خیلی از کشورهای پیش‌تاز، گسترش این سکوها در حیطه دولت الکترونیکی به قدری است که تمهیدات و تدابیر دولت الکترونیکی با

۱ - ارتباطات بین‌سازمانی به موضوعاتی نظیر جریان اطلاعات، اشتراک‌گذاری اطلاعات، شهرت، همکاری، رقابت، ایجاد ائتلاف و قدرت توجه می‌کند.

هدف «دولت به عنوان سکو» مورد تدقیق قرار گرفته است. دولت باز یک دکترین حکمرانی است که بیان می‌دارد، شهروندان حق دسترسی به مدارک و رویه‌های دولتی را دارند تا بتوانند بر بخش عمومی نظارت داشته باشند. بطور کلی این دکترین نسبت به سایر استدلال‌های دولت برای مشروعیت بخشی به محرمانگی فزاینده عملکرد دولت متکی است.

۱- هدف و سوالات پژوهش

به دلیل تسریع گسترده فناوری اطلاعات و ارتباطات و ضرورت توجه به دولت الکترونیک ضروری است، باز بودن اتفاق بیفتد و دولت‌ها بیش از پیش به سمت شفاف بودن رهنمون شوند؛ چرا که در راستای کارکردهای دولت باز زمانیکه الف) جلسات دولت برای رسانه‌ها (روزنامه‌ها و...) و مردم هویدا باشد؛ ب) بودجه و حساب‌های مالی قابلیت بازبینی از سوی همگان را داشته باشد؛ ج) قوانین، مقررات و تصمیمات جهت بحث و پژوهش آزاد باشد، فعالیتها شفاف خواهند شد و چون عملکردها مورد قضاوت عموم قرار می‌گیرند در نتیجه زمانی برای سوءاستفاده از سیستم و نظام باقی نمی‌ماند. بر همین اساس از جمله اهداف و ضرورت تحقیق ارائه تحلیلی اصول‌مند از مؤلفه‌های دولت باز و نهایتاً ترسیم آنها در قالب الگو و سپس واکاوی مواد حقوقی مرتبط با آن در نظام حقوق موضوعه ایران می‌باشد. سوالاتی که مطرح می‌شود اینست که قوانین و مقررات ناظر بر مؤلفه‌های دولت باز در ج.ا. ایران کدامند؟ کدام مؤلفه‌ها لازم است تا میزان شفافیت بالا رفته و فساد دولتی کنترل شود؟

۲- پیشینه تحقیق

- در راستای پژوهش‌های صورت گرفته در این زمینه؛ پژوهش عبدالحسین زاده (۱۳۹۹) است که با «تبیین مفهوم شفافیت و کاربرد آن در عرصه حکمرانی و اداره امور دولتی» به این نتیجه دست یافته است که شفافیت ابزاری کارآمد برای مبارزه با فساد است.

- قاسمی اسفهان‌ن و خباز باوایل (۱۳۹۹) در یک مطالعه علمی پژوهشی نشان داده‌اند که الگوی عوامل مؤثر بر شفاف‌سازی عملکرد سازمان‌های دولتی دربرگیرنده شش متغیر است که از میان آنها دو متغیر عوامل ساختاری، فرآیندی و فناوری اطلاعات دارای بیشترین رتبه در شفاف‌سازی عملکرد سازمان‌های دولتی در ایران هستند.

- ولدبگی و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهشی با عنوان «الگوی دولت شفاف برای ج.ا. ایران بر اساس نظریه داده بنیاد» به یک الگوی پارادایمی شفافیت دولت در بافت فرهنگی-اجتماعی ایران دست یافت.

- زندیه و سالار سروی (۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان «شفافیت اسنادی و حق دسترسی آزاد به اطلاعات» به روش توصیفی و تحلیلی دریافته‌اند که اشخاص بدون نیاز به توجیه ماهیت درخواست، حق دارند اطلاعات را از نهادهای عمومی مطالبه کنند.

- میجر و همکارانش در سال (۲۰۱۲) در پژوهشی با عنوان «حکومت باز: ارتباط بین مشاهده و ابزار بیان» دریافته‌اند که حاکمیت باز مهم‌تر از آنست که بتوان آنرا صرفاً از «فن آوری» انتظار داشت بلکه دانشمندان و متخصصان از حیطه‌های مختلف حقوق، اقتصاد، علوم سیاسی و مدیریت عمومی نیز باید همکاری کنند تا ظهور یابد.

آنچه که پژوهش حاضر را از سایر پژوهش‌های داخلی و خارجی متمایز می‌سازد، ضمن تشریح مؤلفه‌های دولت باز (نه صرفاً مؤلفه شفافیت) تلاش شده است با ترسیم الگو نیز ارتباط بین این مؤلفه‌ها تبیین شود تا یک الگوی مطلوب برای پیاده‌سازی دولت باز بر اساس حقوق موضوعه در جهت مطلوب‌تر شدن حکمرانی در ایران ارائه شود.

۳- چارچوب نظری و مفهومی پژوهش

اصطلاح «دولت باز» در عمل و علم بسیار کاربرد دارد. این مقاله به تحلیل ادبیات تجربی و مفهومی دولت باز برای استنباط چارچوب دولت باز می‌پردازد. بطور کلی، این مقاله درک واضحی از چرایی و مؤلفه‌های دولت باز ارائه می‌دهد. در سال ۱۷۸۹ توماس جفرسون اظهار داشت برای اینکه مردم به دولت خود اعتماد کنند، باید به خوبی آگاه باشند (Yagoda, 2010: 285). این پژوهش بر سه اصل برای نحوه عملکرد دولت باز تمرکز کرد تا ما را به حکمرانی مطلوب در ایران رهنمون کند: اولاً با استفاده از فناوری‌های ارتباطی جدید دولت باید شفاف باشد و اطلاعاتی را در مورد آنچه دولتشان انجام می‌دهد به شهروندان خود ارائه دهد. دوم) دولت باید مشارکت عمومی را افزایش داده تا کارایی خود را ارتقاء دهد. نهایتاً دولت باید همکاری داشته باشد، ادارات و سازمان‌های اجرایی باید از ابزارها، روش‌ها و سیستم‌های نوآورانه برای همکاری بین خود استفاده کنند.

چستی دولت باز

قبل از شروع تجزیه و تحلیل مباحث مؤلفه‌های دولت باز و ارتباط و همکاری بین این مؤلفه‌ها و مطالعه پیامدهای آن در سیاست و حوزه‌های اجتماعی-اقتصادی، درک تفاوت مفهوم دولت شفاف، دولت باز و حکمرانی مطلوب در حوزه‌های مرتبط مهم است برای مثال: شفاف بودن دولت مربوط به فعالیت‌های مختلف نه لزوماً بصورت الکترونیکی دولت و آمادگی آن برای همکاری با بخش‌های خصوصی و غیردولتی اقتصاد به ویژه در اجرای اصلاحات مختلف بخش عمومی و انتشار اطلاعات و گزارش‌های مربوط به آن می‌شود در حالیکه دولت باز مفهوم نسبتاً مدرنی دارد و به عنوان یک ایده سیاسی تعریف می‌شود که ارزش‌های شفافیت، همکاری و مشارکت در دولت‌های مختلف را به روش دیجیتال و اصلاحات بخش عمومی مبتنی بر فناوری و پلتفرم‌های مرتبط را ترویج می‌کند. (Geiger & Lucke, 2010: 265-278). به عبارتی «دولت باز» به دلیل امکان دسترسی شهروندان به اطلاعات دولتی و نهادهای تصمیم‌گیر، تا حدی است که شهروندان می‌توانند بر فرآیندهای دولت نظارت کرده و بر آن‌ها تأثیر بگذارند. (Meijer & Others, 2012a: 17-18) از واژه حکمرانی خوب مترادف دولت خوب نیز تعبیر می‌شود اما به واقع این دو را نمی‌توان به یک مفهوم دانست زیرا ساختار قدرت فقط در قوای اجرایی متمرکز نیست و دیگر نهادها و سازمانهای پارلمانی و قضایی نیز در اداره کشور سهیم هستند. بسیاری از متفکران عرصه سیاسی اشتراک نظر دارند که حضور دولت خوب لازمه حکمرانی خوب است به تعبیری هر چقدر دولت باز باشد، شفاف باشد، به همان میزان زمینه و عرصه برای حکمرانی مطلوب هموارتر خواهد شد. باز بودن همان آشکار بودن است به طوریکه در یک چهارچوب دموکراتیک شخص قادر باشد به تشخیص اینکه چه تصمیماتی، چگونه و بر اساس چه استانداردهایی گرفته می‌شوند و چگونه اجرا می‌گردند. از این منظر باز بودن به خودی خود، هدف نیست بلکه ابزاری است برای رسیدن به هدف (حکمرانی مطلوب) و قبل از همه ابزاری است برای ایجاد فضای سیاسی و اقتصادی برای مردم تا در این فضا بتوانند حقوق خود را اعمال و از آن دفاع نمایند. در این راستا مفهوم دولت باز اغلب با ایده دولت الکترونیکی مرتبط است که می‌توان آن را به عنوان یک ترکیب از سیاست‌های نوآورانه پلتفرم‌های فناوری و خدمات دیجیتالی دانست.

۱- ضرورت ترسیم دولت باز

دولت باز بیانگر این موضوع است که به جهت اینکه نظارت شهروندان بر بخش عمومی مؤثر واقع شود باید حق دسترسی به مدارک و رویه‌های دولتی را داشته باشند. فقدان اطلاعات یکی از مهم‌ترین موانع صداقت حکومت است. مبارزه با فساد زمانی سهل

خواهد شد که اطلاعات در دو حیطه برای عموم مردم واضح شوند. اول اینکه اطلاعات فعالیت‌ها و ثروت مقام‌های دولتی شفاف شوند. دوم اینکه شفاف بودن اطلاعات در مورد تصمیم‌های تدارکات حکومتی در گذشته باعث ایجاد هنجارهایی می‌شود که مقامات بالقوه فاسد به سختی می‌توانند از آنها تخطی کنند. بسیاری از حکومت‌ها سطح فساد خود را در بخش دولتی با بهبود کارآمدی امور داخلی و رابطه با شهروندان کاهش داده‌اند. بهبود این روابط می‌تواند از طریق استفاده از فناوری ارتباطات و اطلاعات^۱ در افزایش اقدامات اصلاحی برای کاهش رفتار و فعالیت‌های فسادآمیز بدست آید. هیرش و آذربورن شفافیت را به عنوان ابزاری برای بهبود نتایج دولت می‌دانند (Hirsch & Osborne, 2000: 315-326). مطالعات بسیاری از این یافته‌ها حمایت می‌کند و رابطه منفی روشنی را بین انتشار ICT و فساد نشان می‌دهند. یکی از موانع اقدامات ضد فساد، مقامات بالایی هستند که ممکن است به فساد متهم شوند گروه بزرگی از مقام‌ها که نمی‌خواهند وضعیت موجود تغییر کند، رویکردهایی غیرمؤثر را به عنوان راهکارهایی برای حل مشکلات مربوط به فساد دیکته می‌کنند (Levin & Satarov, 2000: 128).

۲- مؤلفه‌های دولت باز

بعد از اینکه بانک جهانی در سال (۱۹۹۲) میلادی برای اولین بار موضوع «حکمرانی خوب» و عناصر اساسی آن مانند شفافیت، پاسخگویی، مسئولیت، مشارکت و عدالت را جهت جلوگیری از استبداد و برقراری نظم و امنیت مطرح کرد، دولت‌های مختلف جهان به ارائه الگوی مطلوب دولت باز جهت دستیابی به توسعه پرداختند، که در ادامه این مؤلفه‌ها تشریح شده است.

۱-۲- شفافیت

شفافیت به معنای درک و فهم چگونگی اطلاعاتی است که از طرف فرستنده اطلاعات با آگاهی به اشتراک گذاشته شده است. برخلاف چیزی که بیشتر پژوهشگران گمان می‌کنند، شفافیت یک ساختار و فاکتور تک سویه نیست. بلکه آمیخته‌ای از ویژگی‌هایی همچون نمایش اطلاعات، صراحت و روشنی اطلاعات و درستی و صحت اطلاعات است. اینکه شفافیت بطور کلی شامل چه چیزی است و چگونه در طول زمان توسعه یافته است با مرور بر ادبیات موضوعی بیانگر اینست که «شفافیت از طریق حمایت جامعه در دولت اتفاق می‌افتد» (Ball, 2009: 293-307). شفافیت دارای سه عنصر اساسی است: اولین مورد، انتشار سیستماتیک و به موقع داده‌های بودجه، مورد دوم، نقش مؤثر قانونگذار در انتشار داده‌ها و سومین مورد، نقش مؤثر جامعه مدنی از طریق رسانه‌ها و سازمان‌های غیردولتی است. از جمله ضروریات شفافیت انتشار به موقع اطلاعات است. چنین دسترسی به موقع به اطلاعات مستلزم تلاش زیاد، کارکنان آموزش دیده در مدیریت دولتی است. (آرایی، ۱۴۰۰: ۲۳۵-۲۳۷) مؤلفی در شفاف بودن همچنین می‌تواند سطح پایین اعتماد مردم را به تدریج افزایش دهد و ناامیدی از خدماتی که مردم دریافت می‌کنند را جبران کند، اما برعکس، اگر شفافیت حاصل نشود، سطح اعتماد عمومی به دولت ممکن است کاهش یابد و حتی وجود نداشته باشد (Curtin & Meijer 2011: 25).

۲-۲- مشارکت و همکاری شهروندان

بخش مهمی از مفهوم دولت باز مشارکت است. مشارکت را به عنوان مشارکت دادن شهروندان در تصمیم‌گیری در مورد امور مدنی خود از طریق بحث و گفتگو دانسته‌اند. بطور کلی، مشارکت شهروندان برای توسعه هر دموکراسی حیاتی است (Meijer & Partners, 2012: 11-29) مشارکت بیشتر مشروعیت تصمیمات اجتماعی را افزایش می‌دهد. برخلاف نظریه سنتی دموکراسی

1 - ICT: Information and Communications Technology.

که بر رأی دادن به عنوان نهاد مرکزی تأکید می‌کند، نظریه‌پردازان دموکراسی مشارکتی استدلال می‌کنند که تصمیم‌گیری مشروع تنها می‌تواند از مشورت عمومی شهروندان ناشی شود. از نقاط قوت مدل‌های دموکراتیک مشورتی، اینست که در آنها، بیش از هر نوع مدل دیگری، تمایل به ایجاد شرایط ایده‌آل بی‌طرفی، عقلانیت و آگاهی از حقایق مربوط وجود دارد. مشارکت با افزایش فرصت‌ها برای مشارکت عمومی در سیاست‌گذاری و ارائه دانش، ایده‌ها و تخصص جمعی به دولت، عموم مردم را تشویق می‌کند. (رجبی فرجاد و مالمیر، ۱۴۰۰: ۹۷) اطلاعات عنصر کلیدی برای مشارکت مدنی است و مشارکت فعال شهروندان می‌تواند اعتماد عمومی را به ارمغان بیاورد، ناامیدی از سیاست را کاهش دهد (Relly & Sabharwal, 2009: 148-15) و اجرا و نتایج سیاست‌ها را بهبود بخشد. فناوری اطلاعات و ارتباطات^۱ نقش مهمی در دولت باز ایفا می‌کند، زیرا امکان انتقال اطلاعات به مردم و از مردم را فراهم می‌کند. در صورت همکاری شهروندان، مسئولیت‌پذیری دولت افزایش می‌یابد. شهروندان نه تنها داده‌ها را دریافت می‌کنند، بلکه می‌توانند با استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات و سایت‌های شبکه‌های اجتماعی نظرات خود را بیان کرده و به تبادل نظر بپردازند (Bertot & Partners, 2010: 264-271). بنابراین مردم باید با دولت همکاری کنند تا راه‌حل‌های جدید و نوآورانه‌ای برای مشکلات پیش‌روی دولت و جامعه پیدا کنند.

۲-۳- ارزش عمومی و شهروندی

دستیابی به ارزش عمومی و شهروندی هدف اصلی دولت باز است. ایجاد ارزش عمومی حقانیت وجود دولت باز را مشروعیت می‌بخشد. چراکه ارزش عمومی، توجه را بر منافع فردی و اجتماعی متمرکز می‌کند که توسط اشکال و اقدامات نهادی خاص دولت تامین می‌شود. ارزش عمومی را می‌توان بطور مستقل در حوزه‌های مختلف مانند حوزه‌های اقتصادی، سیاسی و اجتماعی یا در کیفیت زندگی اندازه‌گیری کرد (Harrison & Partners, 2012: 83-97) با توجه به این موضوع، اندازه‌گیری ارزش عمومی در عمل کمی دشوار است. برای مثال، بال (۲۰۰۹) شفافیت را افزایش دهنده ارزش عمومی می‌داند؛ زیرا شفافیت قادر به مقابله با فساد است. اقدامات شفاف یا مشارکتی که توسط یک دولت انجام می‌شود، زمانی مؤثر تلقی می‌شوند که به یک شهروند امکان می‌دهد تا ارزش‌های اساسی اقتصادی، اجتماعی، سیاسی یا استراتژیک و یا ارزش ذاتی مرتبط با خود دولت را بدست آورد. بطور کلی، توانایی مکانیسم‌های دولت باز برای ارائه نتایج مثبت به عوامل متعددی بستگی دارد مانند انگیزه معرفی آنها و تضمین منابعی که برای اجرا و نظارت بر آنها تأثیرگذار است. (Gavelin & Partners, 2009).

۲-۴- فناوری (تکنولوژی)

فناوری یک محرک خارجی مهم برای سه رکن شفافیت، مشارکت و همکاری است. ظهور فناوری‌های وب ۲/۰ و رسانه‌های اجتماعی که تعامل اجتماعی را تسهیل می‌کنند، انگیزه دولت برای تحقق اهداف شفافیت، همکاری و مشارکت مدنی را تسریع کرده است. اجرای دولت باز ممکن است نیاز به سرمایه‌گذاری قابل توجهی در فناوری‌های جدید یا زیرساخت شبکه داشته باشد. (Lee Kwak, 2012: 492-503) به عنوان مثال، استفاده از رسانه‌های اجتماعی در کنار داده‌های دولت باز به عنوان روشی جدید برای توانمندسازی و تسهیل شفافیت ترویج شده است، پیرامون وب سایت‌ها، اهمیت شبکه‌های رسانه‌های اجتماعی افزایش می‌یابد. فناوری‌های رسانه‌های اجتماعی در بخش دولتی برای مثال وبلاگ‌ها به عنوان وسیله‌ای برای افزایش شفافیت اقدامات آژانس‌ها، رسیدگی به مسائل مخاطبان خود و انتقال اطلاعات به مردم است. علاوه بر این، سرویس میکرو بلاگینگ توییتر برای اطلاع‌رسانی به روزنامه‌نگاران و گروه‌های حرفه‌ای و هدایت آنها استفاده می‌شود (Mergel, 2012: 281-292) یکی دیگر از موضوعات مهم انتشار فناوری داده‌های باز است که اغلب برای توسعه خط‌مشی عمومی و ارائه خدمات ضروری هستند.

۲-۵- قوانین و مقررات

قوانین و مقررات چارچوب قانونی لازم برای دولت باز را فراهم می‌کند؛ زیرا هر اقدام دولتی زیربنای قوانین و مقررات است. با توجه به اینکه دولت باز یک موضوع جهانی است، هر کشوری مقررات و قانون خاص خود را دارد. باز بودن دولت توسط تعدادی از قوانین و نهادها حمایت می‌شود که ماهیت، ترکیب و وضعیت آنها از کشوری به کشور دیگر متفاوت است. به عنوان مثال، اساساً شالوده چین از بسیاری جهات با سایر کشورهایی که قوانین و مقررات آزادی اطلاعات در آنجا در حال اجرا می‌باشد، متفاوت است (Piotrowski & Partners, 2007: 306-323) برای ایجاد یک سیستم دولتی باز موفق، مقررات و قوانین واضح ضروری است چرا که مقررات و قانون نیز به افزایش شفافیت کمک می‌کند. علاوه بر این، میزان مشارکت و همکاری را تعیین می‌کند.

۲-۶- مسئولیت و پاسخگویی

پاسخگویی یک اصل اساسی حکومت دموکراتیک و نیز سنگ بنای حکمرانی مطلوب است. پاسخگویی را می‌توان به عنوان تعهد دولت یا اداره دولتی برای پاسخگویی به فعالیت‌های خود، پذیرش مسئولیت و افشای نتایج به شیوه‌ای شفاف دانست. به عبارت دیگر، پاسخگویی به عنوان یک رکن مرکزی حکومت دموکراتیک شناخته شده است (Schillemans & Partners, 2013: 407-435) و یک محرک مهم برای شفافیت است زیرا پاسخگویی دولت در قبال اقدامات خود شرط شفافیت واقعی است. این بدان معنی است که سیاست‌های شفاف خوب شامل روش‌هایی برای اطمینان از پاسخگویی است. در این زمینه پاسخگویی می‌تواند به عنوان یک عامل مهم برای کل ساختار دولت باز تلقی شود. می‌توان گفت بدون پاسخگویی، مهمترین رکن یعنی شفافیت به خوبی کار نمی‌کند. در نهایت پاسخگویی می‌تواند با افزایش شفافیت، که تأثیر مستقیمی بر ارزش عمومی داشته و فساد را کاهش دهد.

۲-۷- پذیرش و اعتماد

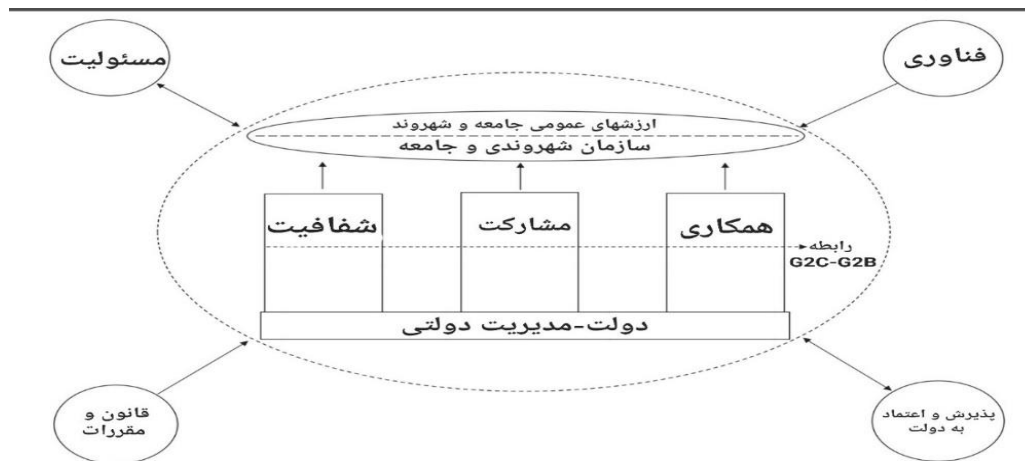
پذیرش و اعتماد از دیگر شرایط مهم برای یک دولت باز موفق است. ما پذیرش را به عنوان میزان موافقت شهروندان با استراتژی دولت باز و ابزارهای دولت برای اجرای این استراتژی می‌دانیم. بعلاوه، اعتماد را اطمینان شهروندان به کار دولت خود می‌دانیم. ضروری است بدانیم که عوامل خارجی می‌توانند بر اعتماد عمومی تأثیر بگذارند که شامل عناصر مختلف سیاسی-اجتماعی

مانند رسانه‌ها، فضای اقتصادی، فرهنگ مشارکتی و تصورات و انتظارات عمومی از دولتشان است. در کنار این موارد، گشودگی فناوری‌های جدید و پذیرش آن‌ها برای شهروندان جهت رسیدن به یک دولت باز موفق مورد نیاز است (Nam, 2012:346-368). بنابراین شهروندان باید برای پذیرش استراتژی دولت باز که مبتنی بر فناوری‌های ارتباطی جدید مانند رسانه‌های اجتماعی است، تمایل به پذیرش فناوری‌های جدید داشته باشند. علاوه بر این، اگر شهروندان می‌خواهند اطلاعات ارائه شده را باور کنند باید به دولت خود اعتماد کنند. مشارکت و همکاری با مجاز دانستن شهروندان برای مشارکت در فرآیند، منجر به درجات بالاتری از اعتماد در عملیات دولت می‌شود (Mergel, 2012:285) از اینرو مشاهده می‌شود که بین سه رکن تعامل وجود دارد.

۲-۸- رابطه دولت به تجارت/ دولت به شهروند^۱

رابطه بین دولت و شهروندان یا کسب و کارها یک عامل چند بعدی دولت باز است که به نوبه خود تحت تأثیر عوامل متعددی قرار می‌گیرد. به ویژه این سه ستون تأثیر زیادی بر رابطه G2C/G2B دارند. شفافیت بالا می‌تواند رابطه بین دولت و اشخاص سوم را تقویت کند. علاوه بر این، مشارکت شهروندان از طریق عناصر مشارکتی یا تعاملی، تعهد متقابل بین آنها و دولتشان را افزایش می‌دهد. همچنین رابطه G2C/G2B به شدت تحت تأثیر جنبه‌های تکنولوژیکی، مانند فناوری‌های جدید اطلاعات و ارتباطات است (Grimmelikhuijsen, 2011:35-50) ظهور فناوری وب ۲/۰ بخصوص بر روابط بین دولت و شهروندان تأثیر گذاشته است. دسترسی سریع به اطلاعات باعث شده است که شهروندان به خوبی آگاه باشند و بتوانند در فرآیندهای تصمیم‌گیری شرکت کنند. درجه بالای اعتماد به دولت می‌تواند این رابطه را تقویت کند. میزان بالایی از پاسخگویی دولت نیز به طور مثبت بر این رابطه تأثیر می‌گذارد این در حالیکه که سطح پایین پاسخگویی، ممکن است تأثیر منفی بر روابط بین دولت و اشخاص داشته باشد.

شکل شماره ۱: ترسیم شاخصه‌های دولت باز

۱ - دو نوع مدل برای دولت الکترونیک است: دولت الکترونیک می‌بایست بستری ایجاد کند که مردم بتوانند با مسئولین دولتی ارتباط برقرار کرده و به انجام کارهایی همچون کسب مجوزها و... بپردازند.

G2B (Government to Business): در این مدل ارتباط بین دولت و سازمان‌های تجاری و خصوصی برقرار است. خدماتی همچون خرید و فروش کالا، ارائه مجوز، شرکت در مزایده‌های دولت از طریق اینترنت و... اشاره کرد. می‌توان گفت این روش تسریع در گسترش فرآیند تجارت الکترونیکی است.

G2C (Government to Citizen): برخی از خدمات دولت بصورت رایگان ارائه می‌شود و شهروندان با دولت در ارتباط بوده و از این سرویس‌ها بهره می‌برند. در اینجا شهروند به عنوان عضوی از جامعه حق استفاده از سرویس‌های دولت الکترونیک را دارد. در این راه هدف اصلی الکترونیکی کردن انواع فرآیندها همچون گواهینامه‌ها، مجوزها و... است.

لذا بر اساس مدل ترسیم شده سعی شده است به اختصار قوانینی که اشاره به برخی از این مؤلفه‌ها دارد را بیان نمایم: ماده ۳ و ۳۰ قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان و حقوق مرتبط، به مؤلفه «قانون و مقررات» اشاره دارد؛ ماده ۳ قانون حقوق تکنولوژی اطلاعات و ارتباطات نیز با مؤلفه «فناوری» مرتبط است؛ ماده ۲۷ قانون تجارت الکترونیک با مؤلفه «فناوری اطلاعات» دارد؛ ماده ۱۶ خدمات کشوری^۳، اشاره به مؤلفه «مشارکت» دارد؛ ماده ۲ و ۳ خدمات شهرسازی و نوسازی^۴، اشاره به مؤلفه «فناوری» دارد؛ ماده ۸ قانون امر به معروف و نهی از منکر اشاره به مؤلفه «پاسخگویی» دارد؛ ماده ۱۹ قانون بهبود مستمر محیط کسب و کار و ماده ۳ نظام اداری و مبارزه با فساد در راستای مؤلفه «شفافیت قراردادهای دولتی» است؛ اصل ۲۳ قانون پنجم توسعه در راستای مؤلفه «شفافیت آرای قضات» است؛ ماده ۲۸۶ قانون مجازات اسلامی «شفافیت در مورد جرم افساد فی الارض و مجازات آن»؛ قانون مدیریت داده‌ها و اطلاعات ملی ۱۴۰۱ اشاره به «مدیریت داده‌ها و اطلاعات ملی»؛ ماده ۱، ۱۱ قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست ۱۳۵۳ اشاره به مؤلفه «مسئولیت» دارد؛ ماده ۳۳ قانون بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران دلالت به مؤلفه «پاسخگویی، شفافیت» دارد؛ مواد ۱۷، ۱۰، ۹، ۵۸، ۵۹، ۶۰، ۶۱ قانون ارتقای سلامت

اداری و مقابله با فساد ۱۳۹۹ به مؤلفه «ارزش عمومی و شهروندی» اشاره دارند و...

۳- یافته‌های مؤلفه‌های زمینه‌ساز دولت باز در حقوق موضوعه ایران

در برخی از اصول قانون اساسی ج.ا.ایران به مسأله دولت باز و آزادی اطلاع‌رسانی نسبت به عملکرد دولت تأکید شده است.

۳-۱- اصول قانون اساسی

الف) مطابق اصل ۲ قانون اساسی: «ج.ا.نظامی است بر پایه ایمان به... ۶- کرامت و ارزش والای انسان و آزادی توأم با مسئولیت او در برابر خدا» به آزادی توأم با مسئولیت تأکید کرده است.

ب) مطابق اصل ۳ قانون اساسی: «دولت ج.ا.ایران موظف است، همه امکانات خود را برای مشارکت عامه مردم در تعیین سرنوشت» به کاربرد. مشارکت شهروندان و ذینفع‌ها موجب می‌شود که دولت‌ها بتوانند با رعایت نیازها و احتیاجات گروه‌های ذی‌نفع، دست به انتخابی آگاهانه بزنند و در این راستا نیز گروه‌های یادشده بتوانند از حقوق خودشان محافظت کنند.

ج) اصل ۲۴ قانون اساسی: «نشریات و مطبوعات در بیان مطالب آزادند مگر آنکه مخل به مبانی اسلام یا حقوق عمومی باشد...» به مؤلفه اطلاع‌رسانی اشاره دارد.

د) مطابق اصل ۴۴ قانون اساسی: «نظام اقتصادی ج.ا.ایران بر پایه سه بخش دولتی، تعاونی و خصوصی با برنامه‌ریزی منظم و صحیح استوار است».

ه) اصل ۶۹ قانون اساسی: «برگزاری علنی مذاکرات مجلس و اطلاع‌رسانی شفاف آن از طریق رسانه‌ها اشاره دارد».

و) اصل ۱۷۵ قانون اساسی: «صراحتاً به موضوع آزادی بیان و نشر افکار در سازمان صدا و سیما با رعایت موازین اسلامی و مصالح کشور» اشاره کرده است.

۳-۲- مصوبه کلیات طرح شفافیت قوای سه‌گانه، دستگاه‌های اجرایی و سایر نهادها

۱- این قانون به منظور حفاظت از حقوق مؤلفان و جلوگیری از سوء استفاده از آثار مؤلفان، تدوین و اجرا می‌شود.

۲- این قانون به منظور تنظیم و نظارت بر فعالیت‌های حوزه فناوری اطلاعات و حفاظت از حقوق شهروندان در این حوزه، تدوین و اجرا می‌شود.

۳- جلوگیری از تمرکز تصمیم‌گیری و اعطای اختیارات لازم به مدیران و شهروندان.

۴- کاهش زمان انتظار مردم برای دریافت مجوز و فعالیت‌های ساخت و ساز شهری.

در ماده ۱ مصوبه کلیات طرح که در جلسه مورخ ۱۴۰۱/۲/۲۵ به تصویب رسید اشاره به دستگاه‌ها، نهادها، سازمان‌ها و موسسات مشمول این قانون دارد، در ماده ۲ آمده است که مشمولین این قانون موظفند داده‌ها و اطلاعات بدست آمده در این ماده را که مربوط به آن دستگاه می‌باشد، از طریق سامانه‌های مربوط به خود منتشر و در دسترس عموم قرار دهند در ادامه اشاره کرده است به اینکه مشمولین موظفند هر شش ماه یکبار گزارش عملکرد اجرای این قانون را به کمیسیون امور داخلی کشور و شوراهای مجلس شورای اسلامی ارسال نمایند (ماده ۴) عدم اجرا یا اجرای ناقص تکالیف مقرر در این قانون یا انتشار اطلاعات مغایر مفاد این قانون جرم محسوب شده و مرتکب به مجازات درجه شش قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ با اصلاحات و الحاقات بعدی، محکوم می‌شود (ماده ۵) با دقت و تحلیل کلیات طرح شفافیت قوای سه‌گانه، مجازات عدم اطلاع‌رسانی و شفافیت ناقص، جریمه نقدی دو میلیون تومان الی هشت میلیون تومان، شلاق از سی الی نود و نه ضربه، محرومیت از حقوق اجتماعی حداکثر تا پنج سال، است که این مجازات در مقایسه با اطلاعات بسیار مهم منافع ذی‌نفعان که گاه ارزش پولی آنها بسیار فراوان است، مجازات ناچیزی برای مدیران و مسئولان خاطی است که به نظر نگارنده مطلوب است تا ضمانت اجرایی و مجازاتی قوی‌تر در نظر گرفته شود.

۳-۳- قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات

قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات، در راستای اجرای اصل ۱۲۳ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، در جلسه علنی بهمن ۱۳۸۷ مجلس شورای اسلامی تصویب شد، در فصل سوم این قانون تکلیف به انتشار نموده است (ماده ۱۰) ناگفته نماند که صرف اطلاع‌رسانی کافی نیست و اطلاعات باید همراه با تفسیر آنها توأمان باشد تا مردم عادی هم درک درستی از اطلاعات داشته باشند، که در عمل چنین پویایی کمتر دیده می‌شود. (انصاری، ۱۳۸۶: ۱۵۰-۱۵۲) از اینرو براساس ماده ۲ قانون مطبوعات مصوب ۱۳۸۸ رسالتی که مطبوعات در نظام ج.ا.ایران بر عهده دارند در بندهای الف تا ه آمده است؛ در تبصره این ماده-هر یک از مطبوعات باید حداقل در تحقق یکی از موارد فوق‌الذکر سهیم بوده طوریکه با موارد دیگر به هیچ وجه در تضاد نبوده و در راستای اهداف ج.ا.ایران باشند. مطابق این ماده و تبصره آن وظیفه قانون مطبوعات مطلع کردن افکار عمومی است؛ با اینحال در انجام این وظیفه از طرفی نباید از قوانین جمهوری اسلامی ایران و قانون اساسی سرپیچی کنند از طرفی دیگر دامنه حدود از (قانون و قانون اساسی تخطی نکند)، واضح نیست لذا بجاست که این ماده به شکلی تنقیح و تصحیح گردد که اصل مورد نظر از حالت تشریفاتی خارج شده و اجازه دخالت اراده مأموران دولتی در اجرای آن داده نشود، یعنی اثرگذاری آن، منوط به اراده افرادی نباشد که یا قانونی برای محدود کردن آنها وضع شود یا تبصره یا نظر تفسیری اصلاحی مبنی بر خروج این سازمان از سیطره قوای سه‌گانه اضافه گردد. در نظام حقوقی ایران حق دسترسی به اطلاعات در قانون اساسی به صورت ضمنی به رسمیت شناخته شده است. در بررسی ماده ۳ قانون مطبوعات نیز بیان شده است «مطبوعات حق دارند انتقادات سازنده، پیشنهادها، توضیحات مردم و مسئولین را با رعایت موازین اسلامی و مصالح جامعه درج و به اطلاع عموم برسانند. انتقاد سازنده مشروط به دارا بودن منطوق و استدلال و پرهیز از توهین، تحقیر و تخریب می‌باشد». در این ماده به مردم و مسئولان فرصت بیان انتقادات و پیشنهادات داده شده است و تنها مواردی مانند: اول) رعایت موازین اسلام، دوم) مراعات مصالح جامعه و انتقاد مشروط به شروطی مثل دارا بودن منطوق، سوم) داشتن استدلال، چهارم) پرهیز از توهین، پنجم) پرهیز از تحقیر و شتم) اجتناب از تخریب را باید مدنظر قرار دهند این در حالیست که برای مطبوعات تنها دو موضع رعایت موازین اسلام و مصالح جامعه را بیان کرده که اگر مطبوعات در کشور ما بتوانند از این ماده بهره کافی را ببرند آرمان دولت باز و شفاف در مورد کشور ما نیز تحقق خواهد یافت. در ماده ۴ قانون مطبوعات نیز آمده است «هیچ مقام

دولتی و غیر دولتی حق ندارد از اعمال سانسور بر مطبوعات فشار آورد بر اساس این ماده نشریات باید در شفاف‌سازی عملکرد دولت آزادی کامل داشته باشند و به راحتی از مسائل و مشکلات دولت به مردم اطلاع‌رسانی نمایند». این ماده یکی از مهمترین موادی است که اگر دولت بتواند به آن عمل نماید در رسیدن به هدف دولت باز و شفاف یاری‌رسان خواهد بود زیرا حق سانسور بی‌جهت را از دولت و سیاست‌مداران گرفته است و آنان حق ندارند بی‌دلیل و خارج از خط‌مشی قانون در مقابل بیان مطالب مشروع و شفاف‌سازی مقاومت نمایند. اما این ماده تا حدودی کمتر جامه عمل پوشیده و عملاً در تعارض‌هایی که بین رسانه‌های داخلی و فضای مجازی که مردم خود دست به انتشار می‌زنند متفاوت است. بر اساس بندهای دوازده‌گانه ماده ۶ قانون مطبوعات و شرایط سختی که برای مطبوعات در بیان مطالب ذکر شده است مطبوعات در بیان سایر مطالبی که جزو موارد ممنوعه نباشد مجاز هستند. پس مطبوعات با رعایت بندهای این ماده می‌تواند به بیان عملکرد دولت و بیان مسائل و مشکلات دولت بپردازند. نشریات جز در موارد اخلاف به مبانی و احکام اسلام و حقوق عمومی و خصوصی که در این فصل مشخص شده آزادند. نشر مطالب الحادی و مخالف موازین اسلامی و ترویج مطالبی که به اساس جمهوری اسلامی لطمه وارد کند، اشاعه فحشاء و منکرات و انتشار عکس‌ها و تصاویر و مطالب خلاف عفت عمومی، تبلیغ و ترویج اسراف و تبذیر، ایجاد اختلاف بین اقشار جامعه، به ویژه از طریق طرح مسائل نژادی و قومی، ترغیب و تشویق افراد و گروه‌ها به ارتکاب اعمالی علیه امنیت، حیثیت و منافع ج.ا.ایران در داخل یا خارج، فاش نمودن و انتشار اسناد و دستورها و مسائل محرمانه، اسرار نیروهای مسلح جمهوری اسلامی، نقشه و استحکامات نظامی، انتشار مذاکرات غیر علنی مجلس شورای اسلامی و محاکم غیر علنی دادگستری و تحقیقات مراجع قضایی بدون مجوز قانونی، اهانت به دین مبین اسلام و مقدسات آن، بهتان به مقامات، نهادها و هر یک از افراد کشور، سرقت‌های ادبی و همچنین نقل مطالب از مطبوعات و احزاب و گروه‌های منحرف و مخالف اسلام (داخلی و خارجی) به طوری که تبلیغ از آنها باشد، استفاده ابزاری از افراد (اعم از زن و مرد) در تصاویر و محتوا، تحقیر و توهین به جنس زن، پخش شایعات و مطالب خلاف واقع، انتشار مطلب علیه اصول قانون اساسی، از جمله مواردی هستند که محدوده آزادی بیان مطبوعات را تحت شعاع قرار داده است. مورد دیگر که جای بحث دارد؛ ایرادات ماده ۱۰ و اعضای هیات نظارت است، به اینصورت که اعضای هیات نظارت از مقامات دولتی می‌باشند که وظیفه نظارت بر مطبوعات را دارند و در هنگام شفاف‌سازی اعمال دولت این افراد مانع شده و بهانه تراشی خواهند نمود و مانع رسیدن به اهداف دولت باز می‌شوند. این ماده از یک طرف با نظارت، سلامت مطبوعات را تضمین می‌کند از سویی دیگر محدودیت و سخت‌گیری بر آزادی بیان مطبوعات را گسترده می‌کند.

۳-۴- قانون برنامه پنج ساله هفتم توسعه کشور، به عنوان سند بالادستی

قانون برنامه ششم توسعه در بیست بخش در جلسه علنی روز شنبه ۱۴ اسفندماه ۱۳۹۵ در مجلس شورای اسلامی تصویب شد. با توجه به اینکه در (ماده ۲۹) این قانون به شفافیت در پرداخت حقوق و مزایای کلیه ارگان‌های دولتی و راه‌اندازی سامانه دریافت حقوق تأکید شده و تبصره ۲ همین ماده، دیوان محاسبات و سازمان بازرسی کل کشور را ناظر بر این امر تعیین کرده، هنوز اقدام قاطع و مؤثری در این باره انجام نگرفته است؛ حتی در خصوص (ماده ۳۰) همین قانون باز هم چندان اقدام مؤثری از سوی دولت صورت نگرفته است. در بخش «۶- نظام اداری، شفافیت و مبارزه با فساد»، (ماده ۲۹) آمده است که دولت مکلف است طی سال اول اجرای قانون برنامه نسبت به راه‌اندازی سامانه ثبت حقوق و مزایا اقدام کند و امکان تجمیع کلیه پرداخت‌ها به مقامات، رؤسا، مدیران کلیه دستگاه‌های اجرائی شامل قوای سه‌گانه ج.ا.ایران اعم از وزارتخانه‌ها، سازمان‌ها و... اجرای این حکم در خصوص

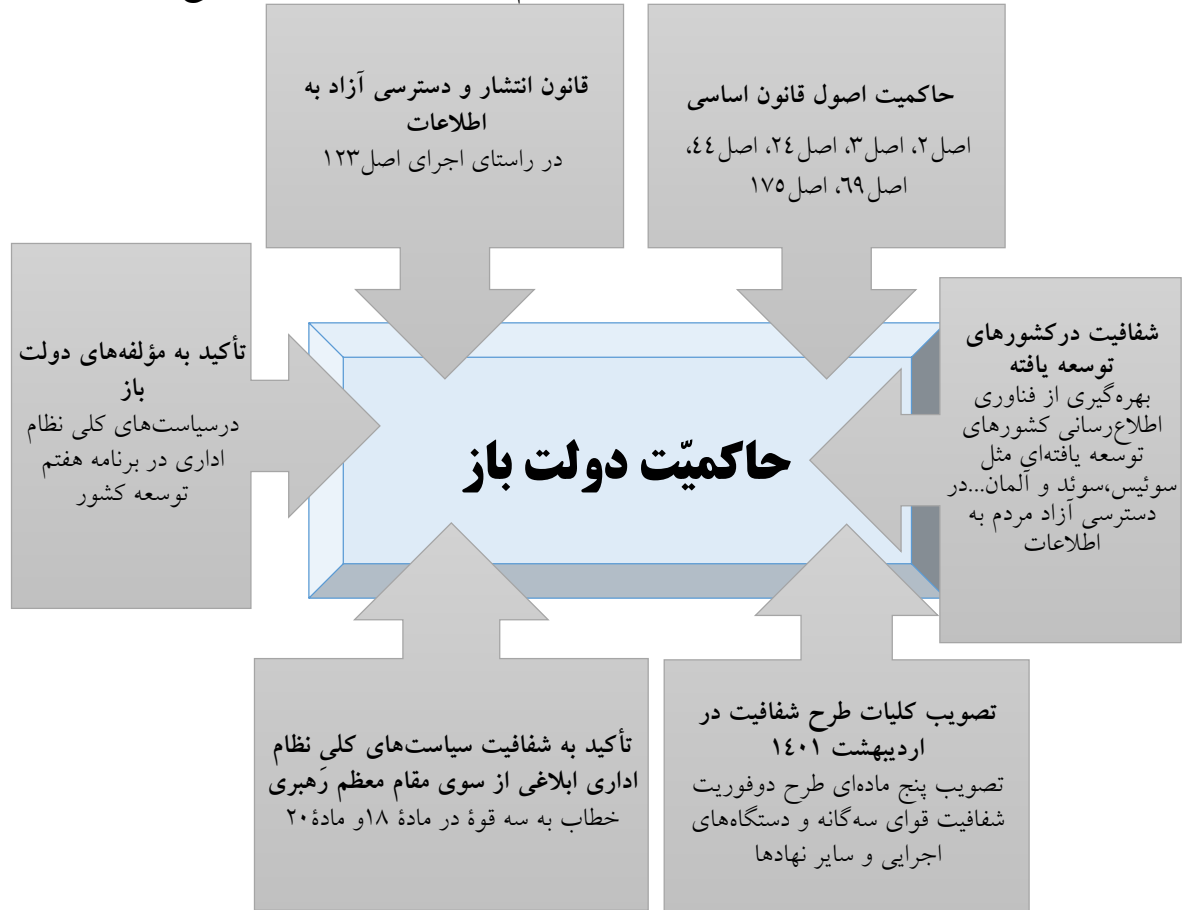
بنگاه‌های اقتصادی متعلق به وزارت اطلاعات، وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح تنها با مصوبه شورای عالی امنیت ملی مجاز خواهد بود. (قجری و نوربخش، ۱۴۰۰: ۴۹-۵۰) همانطور که ذکر شد این ماده دولت را مکلف کرده تا میزان ناخالص پرداختی به هر یک از افراد شاغل در کلیه سازمان‌ها و نهادهای دولتی و نهادهای زیر نظر رهبری و مؤسسات غیر دولتی (در صورت استفاده از بودجه کل کشور) مشخص کند، که عملاً بسیاری از سازمان‌ها و نهادهای دولتی در اعلام مقدار حقوق و مزایای دریافتی مدیران و کارکنان خود، از این قانون تخطی می‌کنند. در برنامه هفتم توسعه بنای تنظیم سند برنامه پیشرفت و توسعه، اهداف راهبردی و کلان معرفی شده است: «در چنین سندی تلاش بر آنست که با تجهیز و هدایت منابع مالی، فیزیکی، انسانی و حتی سرمایه‌های فرهنگی و اجتماعی کشور در یک افق میان‌مدت (عموماً ۵ سال)، فاصله کشور با شاخص‌های مطلوب توسعه‌یافتگی با سرعت بالاتری طی شود». (انصاری بارده و غفاری ساروی، ۱۴۰۱) بر این اساس شفافیت سیاسی موجب توانمندسازی بدنه حاکمیت شده، این امر خودبخود سبب جذب شایسته‌سالاری در ارکان حکومتی می‌شود، مشارکت مردم در نظارت را بوجود می‌آورد، افزایش اعتماد مردم و سرمایه اجتماعی را ایجاد می‌کند. (حیدری هراتمه، ۱۴۰۱: ۱۳۵-۱۳۸) که به نظر می‌رسد برنامه هفتم توسعه بدون تقویت جامعه از طریق مدیریت آسیب‌های اجتماعی و کاهش فقر و نیز افزایش اعتماد و امید اجتماعی راه به جایی نخواهد برد که این افزایش اعتماد عمومی در سایه محقق‌شدن مؤلفه‌های دولت باز همانند: اصلاح ساختار داخلی مدیریت سیاسی کشور یا شفاف‌سازی حکمرانی با تأکید بر هوشمندسازی ارائه خدمات عمومی و تصویب طرح شفافیت قوای سه‌گانه می‌تواند به هدف نهایی خود نزدیک‌تر شود چراکه در مواد پیشنهادی برنامه هفتم توسعه، روزآمدسازی و ارتقای نظام آموزشی و پژوهشی کشور با تأکید بر استفاده از فناوری‌های علمی بویژه در حوزه اطلاعات و ارتباطات شده است.

۳-۵- سیاست‌های کلی اصل ۴۴

صرف اتکاء به دولت در نیل به نتایج مطلوب اشاره شده در سیاست‌های اصل ۴۴، زمان بر خواهد بود لذا توجه به مسئله اقتصاد بسیار حائز اهمیت است. بنابراین تدوین سیاست‌های اصل ۴۴ با اتکاء به کمک‌های مردمی وضع گردید تا ساز و کار مشخص و شفاف برای بهره‌مندی از نوآوری، اندیشه و نیروی مردمی شکل گیرد. مسئله شفافیت اقتصاد کشور در سیاست‌های کلی امنیت اقتصادی (۱۳۷۹/۱۲/۲۰)، سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی (۱۳۹۲/۱۱/۲۹) و سیاست‌های کلی برنامه‌ی ششم توسعه (۱۳۹۴/۰۴/۰۹) نیز آمده است. مسئله‌ی حمایت از تولید و سرمایه‌گذار یکی از مؤلفه‌هایی است که راه‌حل مشکلات اقتصادی کشور است (فدوی بنده قرائی و گرامیان، ۱۳۹۲: ۱۰-۱۲). این اصل اهدافی را دنبال می‌کند که مهم‌ترین آن در راستای حکمرانی دموکراسی محور و بهبود شرایط اقتصادی و شفافیت است، با توجه به مفاد اصل ۴۴ یکی از شاخص‌های اقتصادی دولت‌های باز و شفاف، جلوگیری از بزرگ‌شدن بخش دولتی و اجازه فعالیت به بخش‌های خصوصی و غیردولتی است، ماده اصل ۴۴ بر این مسئله مهم تأکید اساسی دارد البته استثنائاتی که به سبب جنبه محرمانگی دولت‌های دموکراتیک بر عدم واگذاری به بخش‌های غیردولتی دارد، در نظام سیاسی ایران نیز جاری است.

شکل شماره ۲: نمای دولت باز نظام جمهوری اسلامی ایران مستخرج از حقوق موضوعه

۴- نتیجه‌گیری و پیشنهادها

امروزه از جمله یکی از الزامات و ضروریات بسیاری از کشورها دولت باز است که مؤلفه‌هایی همانند: کارایی، پاسخگویی و فرهنگ سازمانی پیشرفته بر شخصیت، مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی و حسن اعتماد بین افراد اثرگذار خواهد بود. لذا می‌توان یک رابطه دوسویه میان فرهنگ و حکمرانی مطلوب به تصویر کشید. منتها آنچه نقش عمده در رشد و شکوفایی شخصیت افراد خواهد داشت ساختار متوازن حکمرانی خوب و مؤلفه‌های دولت می‌باشد. از اینرو حصول دولت کارآمد و رسیدن به آن حاصل تحقق پنج مؤلفه «حاکمیت قانون»، «حق دسترسی به اطلاعات»، «ابزارمندی»، «پاسخگویی» و «فناوری اطلاعات» می‌باشد که در هر یک از این مؤلفه‌ها، دولت باز دارای اهداف، اصول و شاخص‌هایی است که آنرا به عنوان یک الگوی کامل و قابل اجرا تبیین می‌نماید. در همین راستا مجلس شورای اسلامی به عنوان یکی از ارکان مهم نظام ج.ا.ایران که وظیفه خطیر قانون‌گذاری و نظارت بر اجرای قانون را بر عهده دارد باید با نگاهی واقع‌بینانه مؤلفه‌های تمدن‌ساز دولت باز و حکمرانی مطلوب را بیش از پیش مدنظر قرار داده و متعاقباً نسبت به اجرایی کردن آن تلاش حداکثری خود را بکار ببندد. بطورکلی عناصر مشارکت و اجماع، عدالت و انصاف، شفافیت، اثربخشی و همچنین پاسخگویی و مسئولیت‌پذیری مهمترین عناصر دولت باز هستند که در صورت اجرای درست و مؤثر

می‌توانند تضمین‌کننده سلامت نظام سیاسی و مدیریتی و ارتقای جایگاه نظام ج.ا.ایران باشند در این راستا با استفاده از ظرفیت مقوله‌سازی سعی شده است ابعاد پژوهش تبیین و پیشنهاداتی ارائه گردد:

-مقوله محوری تبیین‌کننده ظرفیت‌های حکمرانی مطلوب در ایران در راستای دستیابی به دولت باز

قانون اساسی ج.ا.ایران را می‌توان مهمترین ظرفیت برای تحقق الگویی از حکمرانی شایسته دانست. این سند بنیادین نظام سیاسی، با تکیه بر مؤلفه‌هایی چون سازوکارهای تعدیل قدرت در ساختار نظام سیاسی کشور از طریق استقرار شفافیت میان قوای سه گانه کشور مانع از تمرکز قدرت در ساختار سیاسی کشور شده است. از طرفی قانون اساسی، مانع اصلی ایجاد آشوب در نظام سیاسی است و با تمهید سازوکارهایی برای صیانت از ثبات سیاسی کشور به بهبود عملکرد نظام در دستیابی به الگویی از دولت باز و در نهایت حکمرانی شایسته مؤثر خواهد بود.

-تشکیل و تقویت زیربناهای فناوری و تأیید و تثبیت دولت الکترونیک: در هر نقطه از جهان هستی اشخاص به کارکردها و بازده وسایل نوین ارتباطی اذعان دارند. یکی از مهم‌ترین زیرساخت‌های ارتباطی «که بر پایه تکنولوژی ارتباطی مخابراتی» پایه‌گذاری شده است، اینترنت می‌باشد که به شهروندان اجازه می‌دهد در حکمرانی شرکت داشته باشند. سیستم‌های همفکری و همکاری می‌تواند با هدف ایجاد فرصت برای افراد، جهت اظهار نظر در مورد لوایح یا درباره سیاست‌های در حال اجرای حکومت مورد استفاده قرار گیرند.

-قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات، به عنوان یک اصل مثل سایر قوانین آمره مرتبط با بخش عمومی جامعه کمیسیونی را برای اجرای هر چه بهتر موضوع، پیش بینی کرده و وظایفی نیز به آن محول کرده است، انتقاد اصلی اینکه، کمیسیونی که در آینده بایستی بیشترین نظارت را در زمینه انتشار اقدامات ناکارآمد قوه مجریه داشته باشد، ریاستش را به ریاست قوه مجریه واگذار کرده‌اند در حالیکه از لحاظ حقوقی این تحصیل حاصل بوده و تحصیل حاصل محال است لذا دستورده چندانانی به همراه نخواهد داشت چرا که رئیس جمهور طبق قانون اساسی بر قوه تحت نظر خود تکلیف نظارت پیدا می‌کند. این نوع نظارت که حتماً بایست از طرف کمیسیونی مستقل از بخش دولتی انجام شود تا در سازگاری کامل با عنوان و هدف نظارت بر روند آزاد اطلاعات دولتی شناخته شده در جهان باشد.

-دولت باز مؤفق نیازمند قوانین و مقررات روشن می‌باشد لذا از آنجائیکه وجود قوانین و مقررات ناهمگون در کشورها مشهود است ضروری است باز بودن دولت توسط تعدادی از قوانین قدرتمند حمایت شود.

منابع

الف) فارسی

- ۱- آرای، وحید(۱۴۰۰)، «سازو کار کلان پاسخگویی قوه مجریه در نظام ج.ا.ایران مبتنی بر ق.اساسی»، فصلنامه مطالعات الگوی پیشرفت ایرانی اسلامی، دوره ۹، ش ۴، صص ۲۳۵-۲۳۷.
- ۲- انصاری، باقر(۱۳۸۶)، «مفهوم و مبانی و لوازم آزادی اطلاعات»، دوفصلنامه حقوق تطبیقی، دوره ۱، ش ۱۲(پیاپی ۶۱)، صص ۱۵۰-۱۵۲.
- ۳- انصاری بارده، غفاری ساروی(۱۴۰۱)، «پویایی شناسی الگوی حکمرانی در ج.ا.ایران؛ توصیه‌های سیاستی بر مبنای خوانشی از دیدگاه‌های آیت‌الله خامنه‌ای»، فصلنامه مطالعات الگوی پیشرفت ایرانی اسلامی، انتشار آنلاین.
- ۴- حیدری هراتمه، مصطفی(۱۴۰۱)، «بررسی تأثیر فساد بر سرمایه‌گذاری و رشد اقتصادی رویکرد GMM & Kiviet»، فصلنامه مطالعات الگوی پیشرفت ایرانی اسلامی، دوره ۱۰، ش ۲، صص ۱۳۶-۱۳۸.
- ۵- رجبی فرجاد، حاجیه؛ مال میر، آمنه(۱۴۰۰)، «طراحی مدل سلامت اداری کارکنان مبتنی بر سیره حضرت علی(ع) با استفاده از تحلیل کیفی داده بنیاد»، مطالعات الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی، سال نهم، ش ۴(پیاپی ۲۰)، ص ۹۷.
- ۶- زندیه، حسن؛ سالار سروری، حسن(۱۳۹۲)، «شفافیت اسنادی و حق دسترسی آزاد به اطلاعات»، فصلنامه گنجینه اسناد، سال ۲۳، دفتر اول.
- ۷- فدوی بنده قرائی، احمد؛ گرامیان، سعیده سادات(۱۳۹۲)، «الگوی راهبرد سیاسی، امنیتی در فراگرد توسعه اسلامی ایرانی»، مطالعات الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی، دوره ۲، ش ۳، صص ۱۰-۱۲.
- ۸- قاسمی اسفهان، لیلیا؛ خباز باویل، صمد(۱۳۹۹)، «الگوی شفاف‌سازی عملکرد سازمانهای دولتی»، مجله مدیریت سازمانهای دولتی، ۹(۱)، صص ۱۲۲-۱۰۷.
- ۹- قجری، علی؛ نوربخش، یونس(۱۴۰۰)، «مطالعه نسبت مدل حکمرانی ج.ا.ایران با مدل حکمرانی خوب»، مطالعات الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی، سال نهم، ش ۱(پیاپی ۱۷)، صص ۴۹-۵۰.
- ۱۰- عبدالحسین زاده، محمد(۱۳۹۹)، «تبیین مفهوم شفافیت و کاربرد آن در عرصه حکمرانی و اداره امور دولتی»، فصلنامه سیاست‌های راهبردی و کلان، ش ۲(۸)، صص ۲۰۶-۱۷۸.
- ۱۱- مومن کاشانی، نوشین؛ مرتضوی، مهدی؛ رهنورد، فرج الله؛ شیرازی، محمود(۱۳۹۹)، «مدل سنجش میزان تمایل خط‌مشی‌گذاران به دولت باز»، چشم‌انداز مدیریت دولتی، سال یازدهم، ش ۴۲، ص ۳۷.
- ۱۲- ولدییگی، عبدالشرف؛ حسن، مجیدی؛ علیرضا، ازغندی(۱۴۰۰)، «الگوی دولت شفاف برای ج.ا.ایران بر اساس نظریه داده بنیاد»، ماهنامه جامعه‌شناسی سیاسی ایران، دوره ۴، ش ۳(پیاپی ۱۵)، صص ۳۰-۵۰.

ب) غیر فارسی

- 13- Ball, C(2009). "What is transparency? Public Integrity, 11(4), 293-307.
- 14- Bertot, J., Jaeger, P., & Grimes, J.(2010). "Using ICTs to create a culture of transparency: E-government and social media as openness and anti-corruption tools for societies". Government Information Quarterly, 27, 264-271.
- 15- Curtin, D. M., & Meijer, A(2011). "Does transparency strengthen legitimacy? A critical analysis of European Union policy documents". SSRN Electronic Journal, 11, 25-35.
- 16- Gavelin, K., Burall, S., & Wilson, R(2009). Open government: Beyond static measures. OECD.
- 17- Geiger, C.P & Lucke, J.von(2012). "Open government and open government(data)". eJournal of eDemocracy and Open Government, 4, 265-278.
- 18- Grimmelikhuijsen, S.G(2011). "Being transparent or spinning the message? An experiment into the effects of varying message content on trust in government". Information Polity, 16, 35-50.

- 19- Harrison, T.M., Guerrero, S., Burke, B.G, & Cook, M (2012). Open government and e-government: Democratic challenges from a public value perspective. *Information Polity*, 17, 83–97.
- 20- Hirsch, Werner Z. & Evan Osborne (2000). "Privatization of Government Services: Pressure-Group Resistance and Service Transparency." *Journal of Labor Research*, 21, no. 2, 315–326.
- 21- Lee, G., & Kwak, Y.H (2012). "An open government maturity model for social media-based public engagement." *Government Information Quarterly* 29, 492–503.
- 22- Levin, Mark, & Georgy Satarov, (2000), "Corruption and institutions in Russia", *European Journal of Political Economy*, Vol. 16, 110-128.
- 23- indstedt, C., & Naurin, D. (2010). "Transparency is not enough: Making Transparency Effective in Reducing Corruption". *International Political Science Review*, 31(3), 301-322.
- 24- Meijer, A.J, Curtin D., & Hillebrandt, M (2012). Open government: connecting vision and voice. *International Review of Administrative Sciences*, 78(1), 10–29.
- 25- Meijer, A.J, Curtin D., & Hillebrandt, M (2012a). "La gouvernance ouverte : relier visibilité et moyens d'expression", *Dans Revue Internationale des Sciences Administratives* 2012/1 (Vol. 78), pages 13 à 32, 17-18.
- 26- Mergel, I. (2012). "The social media innovation challenge in the public sector". *Information Polity*, 17, 281–292.
- 27- Nam, T. (2012). Citizens' attitudes toward open government and Government 2.0. *International Review of Administrative Sciences*, 78, 346–368.

Delineating the components that underpin open government in Iranian statutory law

Abstract

Open government is a new model of modern governments, open government consists of three pillars: transparency, participation and cooperation, all of which increase public value and citizenship, but there are also external drivers such as accountability, regulations, technology, acceptance or trust in government that affect open government. Different governments of the world, based on the internal laws governing their country, started to provide the ideal model of open government in order to achieve development. This research is based on a descriptive-analytical method to answer the question: What is the ideal model of an open government and its components for the development of the Islamic Republic of Iran? The findings obtained using the descriptive-analytical method and the collection of library findings indicate that the view of an open government has several components, which include: 1- Various principles of the Constitution, 2- The law on publication and free access to information, 3- The law of the sixth five-year development plan of the country, as the upstream document, 4- The general approval of the plan Transparency of the three powers, 5- Approval of the general policies of the system announced by the leader.

Keywords:

Core competencies, higher education management, influential factors, doctoral students, organizational culture